

- Gramma V. N., Nadvorny V. G. Entomological reserves as reservations of useful entomofauna // XII Междунар. симп. по энтомофауне Ср. Европы (Киев, 25–30 сент. 1988 г.): Тез. докл. – К., 1988. – С. 59.
 Gramma V. N., Nadvorny V. G. Entomological reserves as reservations of useful entomofauna // XII Междунар. симп. по энтомофауне Ср. Европы (Киев, 25–30 сент. 1988 г.): Материалы. – К.: Наук. думка, 1991. – С. 57–60.

Український науково-дослідний інститут екологічних проблем

УДК 595.796 (477.46)

© 2000 р. С. В. ДУДКА

ВИДОВИЙ СКЛАД МУРАШОК (HYMENOPTERA: FORMICIDAE) КАНІВСЬКОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА

Мурашки відомі як домінуюча група комах в більшості типів наземних екосистем. В мурашниках значно прискорюється розклад рослинних решток, покращуються повітряний і водний режими ґрунту. Помітна роль цих тварин в розкладі відмерлої деревини, особливо в помірній зоні. Багато видів мурашок – хижаки, які регулюють чисельність інших комах. Мурашки беруть участь в розселенні ряду видів рослин (міркеохорія). Вони слугують зручними модельними об'єктами для досліджень структури біоценозів та їх моніторингу. Це зумовлює актуальність вивчення мурашок, в тому числі і заповідних територій. Перше повідомлення про видовий склад Formicidae Канівського заповідника (19 видів, визначених В. О. Караваєвим) опубліковано О. П. Кристалем (1949). В подальшому частково вивчений їх видовий склад в заплавної частині заповідника на о-ві Круглий (Вервес, Шовкопляс, 1978).

Протягом 1999–2000 років нами проведені фауністичні збори у Канівському заповіднику. Знайдено 23 види мурашок з 13 родів 3 підродин. Чотири з них (*Tetramorium moravicum* Kratochvil, *Lasius platythorax* Seifert, *L. jensi* Seifert, *L. psammophylus* Seifert) вказані вперше для цієї території. *T. moravicum* і *L. platythorax* вперше зареєстровані на теренах України в цілому. *T. moravicum* описаний з Чехії (Моравія). Його робітничі за морфологічними ознаками дуже подібні до таких *T. forte* Forel і достовірно розрізнити ці види можливо лише за особливостями будови генітальні самців (Radchenko et al., 1998). *Lasius niger* та *L. platythorax* морфологічно дуже близькі (Radchenko et al., 1999), однак *L. niger* надає перевагу сухим біотопам, тоді як *L. platythorax* оселяється у більш вологих місцях, зокрема в різних типах лісів, а гнізда будує в рештках деревини, на відміну від земляних мурашників *L. niger*. З врахуванням літературних джерел та неопублікованих даних О. Г. Радченка, фауністичний список мурашок Канівського заповідника складається з 52 видів, що належать до 16 родів 4 підродин (таблиця).

Таблиця. Список видів мурашок Канівського заповідника

Вид	Біотоп	Вид	Біотоп
1. <i>Ponera coarctata</i> Latr.	грабові ліси	27. <i>F. truncorum</i> F.	узлісся
2. <i>Myrmica rubra</i> (L.)	грабові та соснові ліси	28. <i>F. pratensis</i> Retz.	грабові ліси
3. <i>M. ruginodis</i> Nyl.	мішані ліси	29. <i>F. fusca</i> L.	галявини
4. <i>M. rugulosa</i> Nyl.	мішані ліси	30. <i>F. cunicularia</i> Latr.	степові ділянки, узлісся
5. <i>M. sabuleti</i> Meinert	мішані ліси	31. <i>F. glauca</i> Ruzsky	грабові ліси
6. <i>M. scabrinodis</i> Nyl.	мішані ліси	32. <i>F. rufibarbis</i> F.	сухі трав'янисті ділянки
7. <i>M. schencki</i> Em.	степові ділянки	33. <i>F. cinerea</i> Mayr	суходільні луки
8. <i>M. lobicornis</i> Nyl.	соснові ліси	34. <i>F. imitans</i> Ruzsky	різнотрав'яні луки, грабові ліси
9. <i>Stenamma debile</i> (Latr.)	грабові ліси	35. <i>F. exsecta</i> Nyl.	галявини
10. <i>Myrmecina graminicola</i> Latr.	дубові ліси	36. <i>F. pressilabris</i> Nyl.	суходільні луки
11. <i>Leptothorax crassispinus</i> Karaw.	дубові ліси, суходільні луки	37. <i>F. sanguinea</i> Latr.	степові ділянки
12. <i>L. tuberculatum</i> Mayr	вологі дубові ліси	38. <i>Camponotus ligniperdas</i> Latr.	усі типи лісів
13. <i>L. unifasciatus</i> Latr.	сухі узлісся	39. <i>C. vagus</i> Scop.	галявини
14. <i>L. acervorum</i> F.	грабові ліси	40. <i>C. piceus</i> (Leach)	степові ділянки
15. <i>L. muscorum</i> Nyl.	сухі ділянки грабового лісу	41. <i>C. fallax</i> Nyl.	дубові ліси
16. <i>Tetramorium forte</i> Forel	різнотрав'яні луки	42. <i>C. aethiops</i> Latr.	степові ділянки
17. <i>T. moravicum</i> Kratochvil	сухі відкриті ділянки	43. <i>Lasius niger</i> (L.)	суходільні луки, соснові ліси
18. <i>Strongylognathus testaceus</i> Schenck	степові ділянки	44. <i>L. alienus</i> (Först)	степові ділянки
19. <i>Tapinoma ambiguum</i> Emery	суходільні луки, степові ділянки	45. <i>L. brunneus</i> Latr.	дубові ліси
20. <i>Solenopsis fugax</i> Latr.	в гніздах інших видів мурашок на відкритих ділянках	46. <i>L. emarginatus</i> Oliv.	дубові ліси
21. <i>Dolichoderus quadripunctatus</i> L.	мішані ліси	47. <i>L. fuliginosus</i> Latr.	мішані ліси
22. <i>Cataglyphis aenescens</i> Nyl.	узбіччя ґрунтових доріг	48. <i>L. flavus</i> F.	галявини, узлісся
23. <i>Polyergus rufescens</i> Latr.	галявини	49. <i>L. umbratus</i> Nyl.	усі типи лісів
24. <i>Formica rufa</i> L.	соснові ліси	50. <i>L. platythorax</i> Seifert	зволожені ділянки лісів
25. <i>F. polyctena</i> Forst.	соснові ліси	51. <i>L. jensi</i> Seifert	степові ділянки
		52. <i>L. psammophylus</i> Seifert	суходільні луки

Наведений список включає приблизно третину мірмекофауни України і майже повний набір видів, що населяють український лісостеп. Наявність настільки багатой фауни ще раз підкреслює унікальність природних комплексів Канівського заповідника. Проте повний видовий список мурашок Канівського заповідника ще не встановлено і тому дослідження в цьому плані мають бути продовжені.

На закінчення хочу висловити щиру подяку доктору біологічних наук Олександру Григоровичу Радченку за люб'язний дозвіл на використання його зборів у Канівському заповіднику та за допомогу у визначенні видів мурашок, а також професору Юрію Григоровичу Вервесу за консультації при написанні та оформленні цієї роботи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Вервес Ю. Г., Шовкопляс Н. И. Муравьи в составе биоценозов заповедного острова Крупуль Черкасской области // Биология, антропогенного изменения растительного покрова и их прогнозирование: Тез. докл. 2 Респ. совещ. (Днепропетровск, 1978 г.). – К.: Наук. думка, 1978. – С. 77.
- Кришталь О. П. Матеріали до вивчення ентомофауни долини Середнього Дніпра. Ч. I. – К.: Вид-во Київ. Держ. Ун-ту, 1949. – 249 с.
- Radchenko A. G., Czechowski W., Czechowska W. The genus *Tetramorium* Mayr (Hymenoptera, Formicidae) in Poland – a survey of species and key for their identification // Ann. zool. PAN. – 1998. – Vol. 48, № 1–2. – P. 107–118.
- Radchenko A. G., Czechowski W., Czechowska W., Siedlar E. *Lasius niger* (L.) and *Lasius platythorax* Seifert (Hymenoptera, Formicidae) – a revolution in Polish myrmecological faunistics and zoocenology? // Fragm. faun. – 1999. – Vol. 42, № 10. – P. 103–113.

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

УДК 595.752.2 (477)

© 2000 г. В. В. ЖУРАВЛЕВ

НОВЫЕ ДАННЫЕ ПО ФАУНЕ ТЛЕЙ (НОМОПТЕРА: АРНИДИНЕА) УКРАИНЫ

В настоящей статье приводятся данные о находках на территории Украины 8 видов тлей, ранее здесь не отмеченных. 7 видов были обнаружены мною в зеленых насаждениях г. Киева, 2 из них найдены в Украинских Карпатах и 1 – в дендропарке «Тростянед» (Черниговская обл.). Препараты и спиртовая проба *Gootiella alba* Shaposhnikov были обнаружены среди неопределенного материала в коллекции тлей В. А. Мамонтовой, хранящейся в Институте зоологии НАН Украины (г. Киев). Для определения этого вида были использованы паратипы, хранящиеся в Зоологическом институте РАН (г. Санкт-Петербург).

Pachypappa warshavensis (Nasonov, 1894)

Материал. 1 основательница и 3 крылатые партеногенетические самки, Киев, Подол, 13.06.1999, на *Populus alba* (В. Журавлев).

Очень редкий двудомный вид, известен из Швеции, Польши, Германии, Испании, найден в Вост. Сибири и на Кавказе. Первичное кормовое растение – *Populus alba*, а также, согласно Г. Х. Шапошникову (1964), *P. canescens* и *P. hybrida*. Вторичное кормовое растение достоверно неизвестно. Г. Х. Шапошников (1964) указывает, что этот вид тлей, вероятно, мигрирует на корни *Picea* sp., однако, проведенные Р. Даниельсоном (Danielsson, 1990a) опыты по пересадке тлей на корни различных видов *Picea* sp., *Pinus* sp., *Juniperus* sp. не дали положительных результатов. Р. Даниельсон (Danielsson, 1990a) предполагает, что *P. warschavensis* мигрирует на корни лиственных растений, а именно: *Salix caprea* или *Rubus idaeus*. Данное предположение пока не подтверждено экспериментально.

До недавнего времени виды *P. warshavensis* и *P. tremulae* L. помещались в род *Asiphum* Koch на основании отсутствия у тлей этих видов трубочек, в отличие от представителей рода *Pachypappa* Koch. Однако у указанных видов все же имеются мелкие и слабо заметные трубочки (Stroyan, 1975; Heie, 1980). У всех экземпляров тлей, найденных в Киеве, трубочки, даже достаточно крупные, хорошо заметны и совершенно не отличаются от трубочек у экземпляров *Pachypappa vesicalis* Koch из Украинских Карпат (Виноградово, Закарпатская обл., 3.06.1959, *Populus alba*, В. Мамонтова). В то время как размеры, число и расположение железистых групп (краевые железистые группы крупные, продолговатые, срединные железистые группы на II–VIII брюшных тергитах хорошо развиты), число вторичных ринарий на 3-м членике усиков (5–6 ринарий, обычно 5), отсутствие волосков на передних крыльях у крылатых партеногенетических самок, а также относительно небольшое число коротких волосков на теле основательницы полностью соответствуют указанным Хейе (Heie, 1980) признакам *P. warschavensis*. Таким образом, выделение рода *Asiphum* на основании отсутствия у его представителей трубочек было ошибочным. В то же время, виды, ранее относившиеся к роду *Asiphum* (*P. warshavensis*, *P. tremulae*), имеют ряд морфологических отличий от других европейских видов тлей рода *Pachypappa* (*P. populi* Linne,